

MANFRED BRAUNECK/GÉRARD SCHNEILIN (eds.)

Theaterlexikon. Begriffe und Epochen, Bühnen und Ensembles

[Θεατρικό λεξικό. Έννοιες και εποχές, σκηνές και θέατρο]

Reinbek bei Hamburg, Rowohlt 1992 (3η έκδοση, πρώτη έκδοση 1986). Σελ.1138.

MANFRED BRAUNECK

Theater im 20. Jahrhundert. Programmschriften, Stilperioden, Reformmodelle

[Θέατρο στον 20ό αιώνα. Προγραμματικά μανιφέστα, υφολογικές περιόδοι, μεταρρυθμιστικά μοντέλα].

Reinbek bei Hamburg, Rowohlt 1986

(ανανεωμένη έκδοση, πρώτη έκδοση 1982). Σελ.539.

Στη σειρά «Rowohlts Enzyklopädie» του γνωστού εκδοτικού οίκου βιβλίων τσέπης έχουν εκδοθεί τα τελευταία χρόνια πολύτιμα έργα-εργαλεία της Θεατρολογίας (σημειωτέον ότι το 1986 εκδόθηκε σε 17η έκδοση και ο «Reclams Schauspielführer» [σελ. 1151], που παρουσιάζει γύρω στα 1000 έργα του παγκόσμιου δραματολογίου, από την αρχαιότητα έως σήμερα, μαζί με σύντομα δοκίμια για την εξέλιξη του δράματος). Δύο από αυτά προέρχονται από τον καθ. Brauneck, που διδάσκει γερμανική φιλολογία και θεατρολογία στο πανεπιστήμιο του Αμβούργου και έχει διακριθεί έως τώρα με πολλές μονογραφίες, κυρίως για το θέατρο του Νατουραλισμού (1974), την έκδοση κειμένων των γερμανικών περιοδεύοντων θιάσων του 17ου αιώνα (1970εξ., 4 τόμ.), μιαν επιτομή της παγκόσμιας λογοτεχνίας του 20ού αιώνα (1981), ένα λεξικό Γερμανών συγγραφέων του 20ού αιώνα (1984) κ. ά. Στον τομέα της υπεύθυνης πληροφόρησης ανήκει και το ογκώδες λεξικό με τα σχεδόν 1000 λήμματά του, που επεξεργάστηκε μαζί με το Γάλλο Gérard Schneilin, ο οποίος διδάσκει στη Σορβόνη IV και έχει συνεργαστεί επανειλημμένα με τον Brauneck. Ό,τι η συγκρότηση ενός θεατρικού λεξικού δεν είναι εργασία εύκολη, το γνωρίζει όποιος έχει ξεφυλλίσει και εν μέρει διαβάσει (τα λεξικά δεν «διαβάζονται» αλλά χρησιμοποιούνται) το πολυτελές «Λεξικό του θεάτρου» του Αλέξη Σολομού (Αθήνα 1986). Συνήθως χρειάζεται να γίνουν τομές και επιλογές. Το γερμανογαλλικό εγχείρημα φιλοδόχησε να προσφέρει αυτό, που δεν προσφέρουν τα περισσότερα λεξικά: απέκλεισε όλα τα ονόματα (συγγραφέων, σκηνοθετών, ηθοποιών, θεατρανθρώπων κτλ.) και όλες τις εθνικές ενότητες (χώρες και εθνικές λογοτεχνίες) και έρριξε το κέντρο βάρους στην πληροφόρηση για έννοιες της θεατρικής αισθητικής, της δραματοουργίας, της δομής της θεατρικής επιχείρησης, της θεατρικής αρχιτεκτονικής και της σκηνικής τεχνολογίας, δίνοντας επίσης επιτομές και εποπτείες για εξελίξεις ύφους και εποχών στο θέατρο, στοιχεία για θεατρικούς θεσμούς, θιάσους και μεμονωμένες ονομαστές σκηνές, που καλύπτουν το χρονικό διάστημα από την αρχαιότητα έως σήμερα και λαμβάνουν υπόψη επίσης τους σημαντικότερους εξευρωπαϊσμούς θεατρικούς πολιτισμούς. Τα λήμματα συνδυάζονται με πολλαπλές παραπομπές, τις εθνικές συνόψεις αντικαθιστά ένας κατάλογος λημμάτων, που είναι οργανωμένος κατά χώρες και πόλεις και παραπέμπει σε όσα λήμματα ασχολούνται, εν μέρει ή εν όλω, με τις θεματικές αυτές ενότητες.

Όλα αυτά, μαζί με το λημματολόγιο και τον κατάλογο των συνεργατών, τα βρίσκει κανείς στην αρχή, πριν ακόμα από τον πρόλογο (σσ. 35-40), στον οποίο δικαιολογούνται οι τομές και επιλογές. Το έργο αποβλέπει σε ένα ευρύ αναγνωστικό κοινό με διάφορα ενδιαφέροντα, όμως δεν περιορίζεται μόνο στην υπεύθυνη πληροφόρηση αλλά επιδιώκει

και το κέντρισμα της περιέργειας του αναγνώστη για παραπέρα ενασχόληση με επιμέρους θέματα. Έτσι δίνεται έμφαση και σε θεματικές περιοχές, που δεν έχουν ερευνηθεί ως τώρα διεξοδικά. Άλλωστε τα λήμματα δεν περιορίζονται μόνο στις καθιερωμένες περιοχές τέτοιων λεξικών, θέατρο και δράμα, αλλά επεκτείνονται και σε παραθεατρικές μορφές, όπως καμπαρέ και χάπενινγκ, χορός και μπαλέτο, εναλλακτικές μορφές θεάτρου, πειράματα, παιδικό και σχολικό θέατρο, ψυχόδραμα, λαϊκό και ερασιτεχνικό θέατρο, παντομίμα, το κηποθέατρο του Μπαρόκ, Ιησουιτικό θέατρο κτλ. Αποκλείεται όμως τελείως το μουσικό θέατρο, ως αντικείμενο με ιδιαίτερα βαρύτερη και ιδιομορφία.

Μεγάλη έμφαση δόθηκε στα λήμματα που ασχολούνται με εξελίξεις και έννοιες του ύφους (Αναγέννηση, Κλασικισμός, Νατουραλισμός, Συμβολισμός κτλ.) και με ευρύτερα θεατρικά πεδία και συμπλέγματα όπως εργατικό θέατρο, ιησουιτικό θέατρο, διδακτικό ψυχόδραμα κτλ. Υπάρχουν και εποπτικά δοκίμια και συνόψεις για το θέατρο της αρχαιότητας, της Αφρικής, της Κίνας, της Ινδίας, της Ιαπωνίας, της λατινοφώνης Αμερικής, του θεάτρου του Μεσαίωνα, των νεωτέρων χρόνων, του 20ού αιώνα. Κάθε άρθρο συνοδεύεται από επιλεγμένη ενημερωτική βιβλιογραφία, ενώ στο τέλος του τόμου (σσ. 1133εξ.) υπάρχει και γενική βιβλιογραφία για το θέατρο, λεξικά και ιστορίες.

Ας δούμε για παράδειγμα κάποιο άρθρο από κοντά: «Antikenrezeption» (σσ. 69-73), πρόσληψη του αρχαίου θεάτρου. Είναι γραμμένο από τον Gerhard Lohse και χωρίζεται σε δύο ενότητες που εξετάζουν τις μορφές των μεταφράσεων/διασκευών και τις φάσεις της πρόσληψης: αρχίζει με την Αναγέννηση και φτάνει ως το άμεσο παρόν (δυστυχώς, σε αντίθεση με τη μονογραφία του Hellmut Flashar, *Inszenierung der Antike. Das griechische Drama auf der Bühne der Neuzeit 1585-1990*. München 1991, την οποία δεν μπόρεσε ενόνητα να χρησιμοποιήσει πια ο αρθρογράφος, δεν συμπεριλαμβάνονται οι σχετικές εξελίξεις στην Ελλάδα). Το υλικό εστιάζεται κυρίως στις γερμανικές εξελίξεις. Η βιβλιογραφία είναι ικανοποιητική (υπάρχουν άλλωστε σχεδόν μόνο μεμονωμένα άρθρα): τη μονογραφία της Marianne Donald, *Ancient sun, modern light*. Columbia U.P. New York 1992 (ελληνική μετάφραση του Παύλου Μάτεση, Αθήνα 1993) δεν είχε υπόψη του ο συντάκτης του άρθρου, γιατί δημοσιεύτηκε αργότερα. Το άρθρο είναι καλογραμμένο, σύντομο και ουσιαστικό, γεμάτο πληροφορίες και διαθέτει για ένα τέτοιο λεξικό αξιοπρόσεκτη ποιότητα.

Στην Ελλάδα αναφέρονται τα εξής λήμματα: «Αρχαίο θέατρο» (σσ. 74-91 του Bernd Seidensticker, με πολλές εικόνες και πλούσια επιλεγμένη βιβλιογραφία, που φτάνει ως το 1982), «Διονύσια» (σ.274 πολύ σύντομο), «θέατρο του Διονύσου» (σ.274, πολύ σύντομο), «Εθνικό Θέατρο» (σσ. 325εξ. του Θόδωρου Χατζηπανταζή, συμπεριλαμβάνει και το «Βασιλικό Θέατρο», κριτικάρει τη «σχολή» της ερμηνείας του αρχαίου ρεπερτορίου ως το 1975, η βιβλιογραφία παραπέμπει κάπως περιέργα μόνο σε άρθρο της I. Rosenthal-Kamarinea, *Hauptformen des griechischen Theaters und ihre Entwicklung*. Στον τόμο: M. Fehr (ed.), *Kultur im Migrationsprozess*. Berlin 1982, σσ. 97-112 και M. Valsa, *Le Théâtre grec moderne de 1453 à 1900*. Berlin 1960, μολονότι το πρώτο είναι γραμμένο από αναρμόδιο, το δεύτερο εκτός θέματος), «Καραγκιόζης» (σσ. 486εξ., του ίδιου, που απεικονίζει, στον ιστορικό τομέα, την κατάσταση της σχετικής έρευνας πριν από το 1984, διαθέτει όμως ικανοποιητική βιβλιογραφία), «Κωμειδύλλιο» (σσ. 507εξ. του ίδιου, όπου η βιβλιογραφία παραπέμπει μόνο στη μονογραφία του Χατζηπανταζή, την παλαιά μελέτη του Σιδέρη και τη γενική ιστορία του Valsa, όχι στο M.M. Παπαϊωάννου και στο Στάθη Δρομάζο), «Phlyakenposse» (σ. 740, πολύ σύντομο), «Σατυρικό» (σσ. 817εξ.) και «Θέατρο Τέχνης» (σσ. 1049εξ. του Θ. Χατζηπανταζή, χωρίς βιβλιογραφική παραπομπή).

Το δεύτερο βιβλίο του Brauneck παρουσιάζει και σχολιάζει σημαντικά θεωρητικά και αισθητικά κείμενα για το θέατρο του 20ού αιώνα. Μετά από ένα προλογικό σημείωμα με θέμα: «Θέατρο, παιχνίδι και σοβαρότητα. Συζήτηση για τη θεωρητική θεμελίωση της αισθητικής του θεάτρου» (σσ. 15εξ.), ακολουθούν πέντε θεματικές ενότητες: 1) «Το θέατρο του μέλλοντος»: Σηηνές «ύφους» και θεατρικές μεταρρυθμίσεις γύρω στα 1900», 2) «Επανάσταση – ανανέωση – πείραμα», 3) «Πολιτικό θέατρο – επικό θέατρο – θέατρο του ντοκουμέντου», 4) «Το θέατρο των ηθοποιών», 5) «Το θέατρο του βιώματος – ελεύθερο θέατρο». Οι ενότητες αυτές ομαδοποιούν τα προγραμματικά μαριφέστα, που παρατίθενται διαδοχικά και σχολιάζονται εκτενώς στο τέλος κάθε κεφαλαίου. Οι ενότητες αυτές διαμορφώνουν και κάποια χρονολογική αλληλουχία και δίνουν σε γενικές γραμμές ένα πανόραμα της ιστορίας του ευρωπαϊκού θεάτρου στον 20ό αιώνα, μερικά μαριφέστα όμως επικαλύπτονται χρονολογικά. Στην πρώτη ενότητα «Θέατρο του μέλλοντος» παρατίθενται τα εξής κείμενα: «Η σκηνοθεσία ως δημιουργήματα της μουσικής» (1899) του Adolphe Appia (σσ. 39εξ.), του Peter Behrens «Γιορτές της ζωής και της τέχνης» (1900) (σσ. 46εξ.), «Η σκηνή του μέλλοντος» του Georg Fuchs (1904) (σσ. 50εξ.), «Ο ηθοποιός και η υπερ-μαριονέτα» του Edward Gordon Craig (1904) (σσ. 55εξ.), «Η ανανέωση του θεάτρου» του Jacques Coeureau (1913) (σσ. 61εξ.)· ακολουθούν τα ιστορικά σχόλια στα κείμενα αυτά, που τα εντάσσουν στη γενικότερη θεατρική ιστορία του 20ού αιώνα (σσ. 63-84).

Η δεύτερη ενότητα «Επανάσταση – ανανέωση – πείραμα» περιλαμβάνει: «Το *variété*» του Filippo Tommaso Marinetti (1913)(σσ. 85εξ.), «Το φουτουριστικό συνθετικό θέατρο» (1915) των Marinetti, Emilio Settimelli και Bruno Corra (σσ. 92εξ.), τα δύο μαριφέστα του Enrico Prampolini «Φουτουριστική σκηνογραφία» (1915) και «Η φουτουριστική ατμόσφαιρα της σκηνής» (1924) (σσ. 96εξ. και 98εξ.), τα κείμενα «Cabaret Voltaire» (1916) του Hugo Ball (σσ. 102εξ.), «Συγκεντρώσεις Dada» του Werner Hausmann (σσ. 108εξ.), «Προς όλες τις σκηνές του κόσμου» (1919) του Kurt Schwitters (σσ. 110εξ.), «Το σκηνικό καλλιτέχνημα» (1916) του Lothar Schreyer (σσ. 113εξ.), «Το υπερ-δράμα» (1920) του Iwan Goll (σσ. 116εξ.), «Το εκστατικό θέατρο» (1924) του Felix Emmel (σσ. 118εξ.), «Η σκηνή της σκάλας» (1924) του Leopold Jessner (σσ. 123εξ.), «Για τη σκηνική σύνθεση» (1912) του Wassily Kandinsky (σσ. 125εξ.) και άλλα μαριφέστα της ομάδας του Bauhaus (σχόλια στις σσ. 174-144).

Στην τρίτη ενότητα «Πολιτικό θέατρο – επικό θέατρο – θέατρο του ντοκουμέντου» υπάρχουν τρία κείμενα του Wsewolod Meyerhold: «Το θέατρο υπό όρους» (1906), «Ο ηθοποιός του μέλλοντος και η βιο-μηχανική» (1922), «Αναστύλωση του θεάτρου» (1930) (σσ. 245εξ., 248εξ., και 252εξ.), το «Μοντάρισμα των εφέ» (1923) του Sergej Eisenstein (σσ. 260εξ.), δύο κείμενα του Erwin Piscator: «Το θέατρο του ντοκουμέντου» (1929) και «Βασικές γραμμές μιας κοινωνιολογικής δραματογραφίας» (1929)(σσ. 265εξ. και 270εξ.), τρία κείμενα του Bertolt Brecht: «Για τη θεωρία του διδακτικού έργου» (σσ. 275εξ.), «Η σκηνή του δρόμου» (σσ. 277εξ.), «Για τη σκηνική αρχιτεκτονική της μη-αριστοτελικής δραματογραφίας» (σσ. 286εξ.), τις «Σημειώσεις για το θέατρο του ντοκουμέντου» (1968) του Peter Weiss (σσ. 293εξ.), «Για το θέατρο της απελευθέρωσης» του Augusto Boal· ακολουθούν οι θεατρολογικές-ιστορικές σημειώσεις (σσ. 309-346).

Η τέταρτη ενότητα «Το θέατρο των ηθοποιών» περιλαμβάνει δύο ομιλίες του Max Reinhardt: «Για το ιδανικό θέατρο» (1928) και «Ομιλία για τον ηθοποιό» (1929) (σσ. 347εξ. και 351εξ.), τα κείμενα «Το θέατρο χωρίς δεσμά» (1923) του Alexander Tairow,

«Η εργασία του ηθοποιού στο θεατρικό ρόλο» του Konstantin Stanislawski, και «Σκέψεις για το θέατρο: ο τραγικός ηθοποιός» του Jean-Louis Barrault (σσ. 368εξ.), τα σχόλια σσ. 374-394.

Στην τελευταία ενότητα «Θέατρο του βιώματος – ελεύθερο θέατρο» συγκεντρώνονται δύο κείμενα του Antonin Artaud «Το θέατρο της σκληρότητας. Πρώτο μανιφέστο» (1923), και «Τέρμα με τα κλασικά έργα» (1933) (σσ. 395εξ. και 404εξ.), και ακόμα: «Για ένα φτωχό θέατρο» (1965) του Jerzy Grotowski (σσ. 412εξ.), «Θέατρο σε δύσκολες εποχές: The Living Theater» (1968) της Julian Beck (σσ. 422εξ.), «Το 'ιερό θέατρο'» (1968) του Peter Brook (σσ. 427εξ.), «Το θέατρο της τελετουργίας» (1969) του Richard Schechner (σσ. 433εξ.), «Αναρωτιέμαι μερικές φορές» (1970) του Gilbert Moses (σσ. 435εξ.), ένα κείμενο του Shuji Terayama για τη θεατρική φαντασία (σσ. 440εξ.), του Eugenio Barba για την υποκριτική της Ανατολής και της Δύσης (1980, σσ. 443εξ.) και του Jango Edward για τη θεωρία του Clown (1980, σσ. 451εξ.). Μετά τα ιστορικά σχόλια (σσ. 458-494) ακολουθεί ακόμα στο παράρτημα μια χρήσιμη βιβλιογραφία (σσ. 495-516), καθώς και ένα χρονολόγιο του θεάτρου του 20ού αιώνα με γεγονότα και χρονολογίες (σσ. 517-539). Η χρησιμότητα του τόμου είναι αναμφίβολη, ειδικά για την πανεπιστημιακή διδασκαλία, και ελπίζουμε να έχουμε σύντομα και στα ελληνικά κάποιο παρόμοιο εγχειρίδιο.